

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: „Ukryta opcja niemiecka” – mniejszość niemiecka i śląska grupa etniczna w przestrzeni publicznej. Studium przypadku

Author: Anna Muś, Krystyna Mazalik

Citation style: Muś Anna, Mazalik Krystyna. (2019). „Ukryta opcja niemiecka” – mniejszość niemiecka i śląska grupa etniczna w przestrzeni publicznej. Studium przypadku. "Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K. Politologia" Vol. 26, nr 1 (2019), s. 159-177, DOI 10.17951/k.2019.26.1.159-177

Uznanie autorstwa - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie pod warunkiem oznaczenia autorstwa.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. XXVI, 1

SECTIO K

2019

Uniwersytet Śląski w Katowicach. Wydział Nauk Społecznych*
Uniwersytet Śląski w Katowicach. Wydział Prawa i Administracji**

ANNA MUŚ*

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9010-3139>

KRYSTYNA MAZALIK**

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2799-0134>

*„Ukryta opcja niemiecka” – mniejszość niemiecka i śląska grupa
etniczna w przestrzeni publicznej. Studium przypadku*

“Concealed German Option” – German Minority and Silesian Ethnic Group in Public Space. Case Study

ABSTRAKT

Celem niniejszego artykułu jest zbadanie narzędzi ochrony grup mniejszościowych przed dyskryminacją w przestrzeni publicznej ze względu na pochodzenie etniczne lub narodowe. Jako przykład posłuży studium przypadku określenia „ukryta opcja niemiecka” i jego konsekwencje dla mniejszości niemieckiej i śląskiej grupy etnicznej. Pytanie badawcze zostało ujęte w następujący sposób: jak kształtują się instrumenty ochrony prawnej przed dyskryminującym językiem w przestrzeni publicznej w odniesieniu do grup niedominujących o różnym statusie prawnym? Struktura artykułu obejmuje wprowadzenie do problematyki mniejszości niemieckiej w Polsce oraz śląskiej grupy etnicznej, analizę aktów prawnych oraz kontekstu społeczno-politycznego funkcjonowania obu wymienionych grup w przestrzeni publicznej. Konkluzja artykułu wskazuje, że zarówno mniejszość niemiecka, jak i śląska grupa etniczna w przestrzeni publicznej podlegają różnorodnym przejawom dyskryminacji, związanej przede wszystkim z ograniczaniem prawa do kultuwowania i manifestowania swej tożsamości. Mimo to istniejące instrumenty prawne nie wystarczają, by zmienić ten stan rzeczy, co więcej – aktualne ich stosowanie jedynie go pogłębia.

Słowa kluczowe: dyskryminacja, *hate speech*, mniejszość niemiecka, Ślązacy

WSTĘP

W kwietniu 2011 roku, na początku procesu przeprowadzania drugiego po 1989 roku Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań Jarosław Kaczyński (prezes największej w tym czasie partii opozycyjnej) nazwał „ślaskość w wydaniu RAŚ” ukrytą opcją niemiecką [Kaczyński... 2011]. Był to komentarz do *Raportu o stanie Rzeczypospolitej* przygotowanego w styczniu tego samego roku przez Radę Polityczną Prawa i Sprawiedliwości, w którym postawy senatora Kazimierza Kutza czy działaczy Ruchu Autonomii Śląska uznano za antypolskie oraz wskazano wyraźnie, że „ślaskość, która odrzuca polską przynależność narodową, jest po prostu pewnym sposobem odcięcia się od polskości i przypuszczalnie przyjęciem po prostu zakamuflowanej opcji niemieckiej” [Kaczyński... 2011]. Od tego czasu w polskiej prasie prawniczej, zwłaszcza tej nastawionej nacjonalistycznie, co jakiś czas sformułowanie to powraca, ostatnio w kontekście apeli przedstawicieli European Free Alliance dotyczących ochrony mniejszości i zaprzestania asymilacji grup mniejszościowych przez grupy dominujące [Katarzyna TS 2018]¹.

Celem niniejszego artykułu jest zbadanie narzędzi ochrony grup mniejszościowych przed dyskryminacją w przestrzeni publicznej ze względu na pochodzenie etniczne lub narodowe. Jako przykład posłuży studium przypadku określenia „ukryta opcja niemiecka” i jego konsekwencje dla mniejszości niemieckiej i śląskiej grupy etnicznej – obie te mniejszości są bowiem powiązane, choć w różny sposób, z badanym określeniem. Pytanie badawcze zostało ujęte w następujący sposób: jak kształtują się instrumenty ochrony prawnej przed dyskryminującym językiem w przestrzeni publicznej w odniesieniu do grup niedominujących o różnym statusie prawnym? Hipoteza badawcza zakłada, że status prawny grupy ma pierwszorzędne znaczenie dla ochrony przed dyskryminacją grupy jako całości, ale także poszczególnych jej członków przed zachowaniami urągającymi ludzkiej godności.

W pracy zostaną zastosowane dwie metody badawcze: analiza formalno-instytucjonalna oraz analiza treści. W analizie formalno-instytucjonalnej przestudiowane zostaną akty prawa międzynarodowego i krajowego służące ochronie przed dyskryminacją, akty tzw. *soft-law* oraz orzecznictwo i komentarze doktryny w tym zakresie. Analiza treści zostanie użyta w celu zbadania kontekstu oraz sposobu używania badanego zwrotu w odniesieniu do konsekwencji społecznych przez niego wywoływanych oraz skojarzeń, do których jego użycie odsyła. Wybór źródeł do obu analiz zostanie ograniczony do reprezentatywnych przypadków.

¹ Cały artykuł opiera się na błędnym tłumaczeniu pojęcia *ethnocide* – celowe i systematyczne wy niszczenie odrębnej kultury grupy etnicznej, niekoniecznie mające w tle ludobójstwo.

MNIEJSZOŚĆ NIEMIECKA – KONTEKST I ZNACZENIE ZWROTU „UKRYTA OPCJA NIEMIECKA”

Za mniejszość niemiecką w Polsce uznaje się obywateli polskich niemieckiego pochodzenia. Po raz pierwszy uznanie tej mniejszości nastąpiło w Traktacie o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy zawartym przez Polskę i Republikę Federalną Niemiec w 1991 roku [Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec... 1992]. Mniejszość niemiecka jest również wymieniona w art. 2 Ustawy z dnia 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych jako mniejszość narodowa. Status prawny mniejszości niemieckiej w Polsce w prawie wewnętrznym jest uregulowany zgodnie z „wielopłaszczyznową” koncepcją. Jako grupa uznana za mniejszość narodową, korzysta z ochrony prawnej przysługującej mniejszościom narodowym i etnicznym w Polsce. Współcześnie, zgodnie ze spisem ludności przeprowadzonym w Polsce w 2011 roku [*Struktura narodowo-etniczna...* 2015: 121], za przynależnością do narodowości niemieckiej opowiada się ok. 150 tysięcy osób.

W przeszłości Polska była wielonarodowościowa. Jeszcze w czasach międzywojnia odsetek mniejszości narodowych ją zamieszkujących wynosił ok. 36%, Niemców w Polsce było wtedy ok. 780 tysięcy [Łodziński 2005: 89]. Po II wojnie światowej skutek eksterminacji (głównie Holocaustu), przekształcenia granic, akcji przesiedleńczych oraz prowadzonej polityki jednonarodowościowej (teza o homogenicznym składzie Narodu Polskiego) liczba osób należących do mniejszości uległa znaczącemu spadkowi [Berdychowska 1998: 16–17]. Po przeprowadzonych przesiedleniach w Polsce pozostało ok. 180 tysięcy Niemców, pomimo to nie poświęcano im wiele uwagi, podobnie jak innym pozostałym w Polsce wspólnotom mniejszościowym [Kurcz 1995: 32–33]. Ich sytuacja nie była jednolita ze względu na ich identyfikowanie się z Niemcami i z Polską; można było rozróżnić trzy grupy Niemców w Polsce. Pierwsza grupa to Niemcy uznani przez powojenne władze, którzy nie mieli polskiego obywatelstwa – osoby te były przeważnie potrzebne jako specjaliści. Drugą grupę tworzyły osoby wpisane na Niemiecką Listę Narodowościową (*Deutsche Volksliste*) – grupa ta, aby pozostać w Polsce, musiała przejść postępowanie rehabilitacyjne. Zgodnie bowiem z Dekretem z 13 września 1946 roku o wyłączeniu ze społeczeństwa polskiego osób narodowości niemieckiej, jednostki te były pozbawione obywatelstwa polskiego i podlegały wysiedleniu – o ile nie przeszły postępowania rehabilitacyjnego. Z kolei trzecia grupa Niemców to grupa zweryfikowanych autochtonów – osób polskiego pochodzenia, którzy posiadali obywatelstwo niemieckie [*Mniejszości narodowe w Polsce* 1989: 66–71].

Niemcy w Polsce budzą różne emocje. Statystyki i prowadzone badania wskazują na neutralny odbiór mniejszości niemieckiej w Polsce przez Polaków. Jak wynika z badań przeprowadzonych przez CBOS i opracowanych przez Beatę Goworko-Składanek, na przestrzeni lat 1993–2015 odbiór Niemców, zwłaszcza w ostatnich latach, uległ zdecydowanej poprawie oraz podobnie malała niechęć do nich. Wyraz

sympatii i niechęci Polaków wobec Niemców od 1993 do 2015 roku był wyraźny odpowiednio dla sympatii w granicach 23–43% oraz dla niechęci w granicach 22–53% [Goworko-Składanek 2017: 243–246]. Z analizy badań wynika jednak, że społeczeństwo polskie odwrotnie do tendencji wzrostu sympatii zdecydowanie bardziej powściągliwie wypowiada się w kwestii praw, jakie powinny przysługiwać mniejszościom i ich przedstawicielom w Polsce w 2005 oraz 2015 roku aniżeli w 1991 roku. Polacy negatywnie odbierają takie uprawnienia mniejszości, jak: edukacja w szkołach w języku ojczystym czy też wykorzystywanie tablic dwujęzycznych [Report of the Committee of Experts 2015: par. 71]. Natomiast zdecydowanie chętniej opowiadają się za uprawnieniami, które nie oddziaływałyby na przestrzeń publiczną, np. w urzędach, szkołach czy też na ulicy [Goworko-Składanek 2017: 238–240].

O ile mniejszości same w sobie są odbierane w świetle opisanych wyżej badań stosunkowo neutralnie, o tyle zachowanie akcentujące odrębność niejednokrotnie prowadzi do skrajnych reakcji. Problem braku akceptacji i świadomości został zaakcentowany w Rekomendacji Komitetu Ministrów Rady Europy z dnia 7 grudnia 2011 roku [Recommendation RecChL (2011) 4 of the Committee of Ministers] oraz drugi raz w Rekomendacji Komitetu Rady Ministrów Rady Europy z dnia 1 grudnia 2015 roku [Recommendation CM/RecChL (2015) 6 of the Committee of Ministers], w której jako priorytetową kwestią do rozwiązania w punkcie 1. wskazano potrzebę wspierania świadomości i tolerancji języka i kultury mniejszości. Ekspozowanie praw czy kultury mniejszości często jest przyczyną okazywania niechęci. Do jawnej manifestacji braku akceptacji wobec praw mniejszościowych dochodziło między innymi w czasie montowania dwujęzycznych tablic w miejscowościach do tego uprawnionych oraz w przypadkach niszczenia już istniejących tablic [Third Opinion on Poland 2013: par. 129]. Innym przejawem niechęci wobec mniejszości niemieckiej są ataki na osoby powiązane ze środowiskiem mniejszościowym bądź osoby posługujące się językiem niemieckim. Obok głośniejszych w ostatnim czasie bezpośrednich ataków na osoby posługujące się językiem niemieckim, czy też identyfikujące się z narodowością niemiecką, niechęć do mniejszości niemieckiej przejawia się również w postaci mowy nienawiści. Negatywne i dyskryminujące komentarze pod adresem osób należących do mniejszości niemieckiej pojawiają się przeważnie na portalach społecznościowych czy też jako komentarze pod artykułami publikowanymi w internecie. Ich częstotliwość jest związana z aktualną sytuacją społeczną i polityczną – obraźliwe komentarze nasilają się z okazji takich wydarzeń, jak mistrzostwa sportowe, jubileusze powstania organizacji czy też rocznice podpisania ważnych traktatów polsko-niemieckich.

Nierzadko wypowiedzi polityków są wymierzone w mniejszości. Politycy wykorzystują stereotypowe postrzeganie mniejszości zwłaszcza w okresie wyborczym, ale nie tylko, czego przykładem może być powiększenie miasta Opole. W 2016 roku w związku z planami poszerzenia granic Opola uzewnętrznił się również konflikt pomiędzy mniejszością a większością. Osoby decyzyjne związane z planem powiększenia miasta nie ukrywały, że pośrednio decyzja ta jest także wymierzona

w mniejszość niemiecką, zamieszkującą sąsiadujące gminy. W dyskusji na temat rozszerzenia granic, skutkiem którego było naruszenie praw mniejszościowych ludności zamieszkującej sąsiednie gminy [*Wystąpienie do Prezes Rady Ministrów...* 2016], niejednokrotnie kierowano negatywne komentarze w kierunku mniejszości niemieckiej.

Członkowie większości w ostatnim czasie zdecydowanie częściej eksponują swoją niechęć wobec mniejszości narodowych i etnicznych, konfrontacja niejednokrotnie eskaluje do ataków fizycznych, tak jak w przypadku głośnego pobicia profesora w tramwaju, posługującego się językiem niemieckim czy też przypadku pobicia Niemców w Łodzi. Negatywnemu postrzeganiu mniejszości niemieckiej w Polsce przez obywateli polskich sprzyjają przede wszystkim dawne zaszłości historyczne, a także status Polonii w Niemczech. Przy czym ten ostatni z zarzutów jest najczęściej podnoszony wobec korzystania z praw mniejszościowych przez mniejszość niemiecką w Polsce.

W tym kontekście należy spojrzeć na zwrot „ukryta opcja niemiecka”. Okazuje się bowiem, że osoby żyjące w Polsce i deklarujące niemiecką narodowość oraz dążące do korzystania z praw przynależnych mniejszościom narodowym w Polsce nie są traktowane przychylnie. Co więcej, samo posługiwanie się językiem niemieckim na terytorium Polski okazuje się być odbierane negatywnie. Zjawiska te mają miejsce pomimo spadającej niechęci wobec Niemców jako takich. Wskazać należy, że w tym świetle bycie Niemcem lub funkcjonowanie w kulturze niemieckiej (w tym używanie języka) nie budzi zastrzeżeń w sferze prywatnej, jednak w sferze publicznej pojawiają się przypadki prób ograniczania prawa do ujawniania takiej tożsamości, zwłaszcza jeżeli wymaga to korzystania z tzw. praw pozytywnych (praw dających grupom mniejszościowym dodatkowe uprawnienia wynikające z ich statusu prawnego).

ŚLĄZACY – KONTEKST I ZNACZENIE ZWROTU „UKRYTA OPCJA NIEMIECKA”

Ślązacy, a właściwie Górnoślązacy, są grupą etniczną zamieszkującą historyczne tereny Górnego Śląska. Pomimo prób ani język śląski nie został uznany za język regionalny, ani Ślązacy nie zostali uznani za mniejszość etniczną przez polskie prawo – nie mają więc żadnego specyficznego statusu. W Spisie Powszechnym z 2011 roku narodowość śląską (zgodnie z metodologią spisu rozumianą jako przynależność do grupy narodowej bądź etnicznej) zadeklarowało 846 719 osób, w tym 45% (376 600) jako narodowość jedyną [*Struktura narodowo-etniczna...* 2015: 121]. W skali ludności Polski daje to wynik 2,2%, a w województwie śląskim i opolskim odpowiednio 15,5% i 10,5%. Odnosząc się do cytowanego „Raportu o stanie Rzeczypospolitej”, odcięcie się od polskiej przynależności narodowej zadeklarowało prawie 400 tysięcy osób, te same osoby nie zadeklarowały niemieckiej przynależności narodowej, choć Spis Powszechny na to pozwalał. Czy jest to „ukryta opcja niemiecka”? A może to

nie o deklaracje obywateli polskich, a o konotacje związane ze zwrotem „ukryta opcja niemiecka” chodziło twórcom „Raportu”?

Od XIV wieku Śląsk znajdował się poza granicami Polski. W XVI wieku, wraz z Koroną Czeską został włączony do państwa Habsburgów, zaś od XVIII wieku znajdował się w granicach Prus. Na Śląsku związki z państwami niemieckimi oraz z ludnością niemieckojęzyczną były codziennością. Tereny te przez wieki były zaludniane przez ludność napływową posługującą się językiem niemieckim i sąsiedztwo osób o różnym pochodzeniu etnicznym było na porządku dziennym. Językiem urzędowym od pewnego momentu stał się niemiecki, także wykorzystywany w przestrzeni publicznej i w kontaktach osobistych. Niezależnie od pochodzenia etnicznego i języka używanego w domu ludność na Śląsku koegzystowała i do pewnego stopnia złączyła się z ludnością niemiecką (ale także czeską i żydowską). Sytuacja ta przetrwała okres I wojny światowej, w której wielu Ślązaków brało udział, między innymi służąc w armii niemieckiej. Dopiero po I wojnie światowej doszło do polaryzacji i polityzacji stanowisk narodowych na dużą skalę, co doprowadziło do walk na Górnym Śląsku w latach 1919, 1920 i 1921, podsycanych przez będące w sporze państwo polskie i Niemcy. W okresie międzywojennym większa część Śląska pozostała w Republice Weimarskiej, część została włączona do Polski, zachowując pewną odrębność prawną na mocy Ustawy konstytucyjnej z 15 lipca 1920 roku zawierającej Statut Organiczny Województwa Śląskiego.

Okres dwudziestolecia międzywojennego ujawnił jednak istniejące różnice między śląską ludnością rodzimą a ludnością napływową z innych części Polski. Krzywda górnośląska (przez autorów zajmujących się tym problemem, w tym twórcę określenia – Tadeusza Kijonkę – określana zwykle mianem „krzywda śląska”) jest zjawiskiem społecznym, rozpowszechnionym wśród autochtonicznej ludności Górnego Śląska, lecz wciąż jeszcze trudnym do zdefiniowania: „tzw. »śląska krzywda« [...], o długo by mówić o zadawnionych urazach, kompleksach i zawiłościach tej niestety coraz bardziej skomplikowanej kwestii. To nie są sprawy nowe, a tym bardziej problemy proste, warto więc czasem wrócić do jakże trafnych, przenikliwych i ostrzegawczych diagnoz [...] jeszcze z lat przedwojennych [...]. Potem do starych uprzedzeń i posądzeń o separatyzm, partykularyzm oraz indyferentyzm narodowościowy znacznej części tubylców dopisała swoje okrutne rozdziały wojna, stwarzając nowe dramatyczne bariery, urazy i podziały, z całą perfidią eksploatowane przez różnych manipulatorów i spryciarzy [...]. Towarzyszył temu [...] długo lekceważący stosunek do miejscowych tradycji kulturalnych, eksponowany przez różnej maści kulturtregerów” [Kijonka 1988: 12; Gerlich 1994: 5]. U progu II wojny światowej nasiliły się nastroje nacjonalistyczne, także wśród ludności Górnego Śląska. Choć nazizm nie stał się dominującą ideologią, też na tym terenie miał swoich zwolenników [Czapliński 2002: 408]. Polska propaganda po 1945 roku chętnie przedstawiała moment wkroczenia na Górny Śląsk wojsk niemieckich z wiwatującymi Ślązakami-Niemcami w tle, wywieszającymi swastyki na budynkach i witającymi radośnie Niemców-wyzwolicieli. To jednak nie cała prawda: „między wywieszaniem flagi ze swastyką, a strzelaniem do wojsk niemieckich jest

przecież wiele zachowań pośrednich: ludzie wychodzili na ulice, stali, obserwowali wojska. [...] obserwowano te wojska z dużym podziwem – ze względu na sprawność organizacyjną, szybki przemarsz. To nie jest dominująca, ale znacząca grupa” [Być Ślązakiem 2004: 15]. W okresie II wojny światowej Śląsk ponownie włączono do Rzeszy Niemieckiej. W konsekwencji tych wydarzeń Ślązacy zostali przymusowo poddani spisowi w formie *Deutsche Volksliste* (Niemieckiej Listy Narodowościowej) i częściowo zostali wcieleni do Wehrmachtu, jako osoby mające niemieckie obywatelstwo.

W styczniu 1945 rozpoczęło się zajmowanie Śląska przez Armię Czerwoną. Równoległe nowe władze polskie przygotowywały zasady weryfikacji i rehabilitacji narodowościowej przede wszystkim dla osób, które podpisały DVL. Ślązacy zostali potraktowani przez państwo polskie jako obywatele, którzy muszą się „wytłumaczyć” z narzuconej im niemieckiej przynależności narodowej i stali się obywatelami drugiej kategorii, wielu straciło majątki. Równocześnie trwała masowa wywózka ludności – wpraw gromadzonej w obozach przesiedleńczych, w których nierzadko zostawali długo, a przez panujące straszliwe warunki – część zginęła, a część została przymusowo wysłana na Zachód [Rosenbaum 2012: 10]. Spośród pozostałej ludności pewne grupy, postrzegane jako ludność niemiecka, zostały wywiezione w głąb ZSRR do pracy przymusowej [Dziurok, Linek 2011: 272]. Zdarzenia te są określane mianem Tragedii Górnośląskiej.

Do czego odnosi się więc „ukryta opcja niemiecka”? Z jednej strony do trwałych kontaktów i związków kulturowych śląskiej ludności rodzimej z ludnością oraz kulturą niemiecką, wynikających z kilkusetletniej tradycji współistnienia na terenach Górnego Śląska. Odnosi się także do tej grupy ludności, która przed II wojną światową oraz w jej trakcie współpracowała z Niemcami. Dalej wskazuje na deklaracje złożone w ramach spisu w formie *Deutsche Volksliste* oraz uznania za Niemców dużej części ludności Górnego Śląska (część z tych osób oraz ich potomków posiada albo ma prawo do niemieckiego obywatelstwa). Jednym słowem – wskazuje na labilność tożsamości narodowej Ślązaków. W tym rozumieniu niektóre polskie środowiska prawicowe dają Ślązakom wybór: jesteście Polakami albo Niemcami – nie ma trzeciej opcji. Jest to jaskrawy przejaw polityki asymilacji narodowościowej. Z tego właśnie powodu Ruch Autonomii Śląska, będący symbolem przebudzenia górnośląskiego – procesu, który Maria Szmaja nazywa emancypacją śląskiej grupy rodzimej, jej upodmiotowieniem [2017: 245] – jest stygmatyzowany. Podobny proces, związany z narastającą politycyzacją śląskiej etniczności, zbadała już Elżbieta Anna Sekuła, pisząc o pokoleniu RAŚ, które głośno mówi o swej etniczności i byciu gospodarzem własnego regionu [2009: 378] i te właśnie działania są oceniane negatywnie. Reakcją Ślązaków na te słowa była bezprecedensowa mobilizacja w czasie Spisu Powszechnego w 2011 roku, która doprowadziła do czterokrotnego wzrostu deklaracji narodowości śląskiej w stosunku do poprzedniego Spisu Powszechnego z 2002 roku [Raport z wyników Narodowego Spisu Powszechnego... 2004: 34]. Należy równocześnie wskazać, że wzrost ilości deklaracji śląskich wynikał także z wykorzystania innej metodologii spisowej. W Spisie Powszechnym z 2002 roku można

było zadeklarować tylko jedną narodowość, zaś metodologia Spisu Powszechnego z 2011 roku pozwalała na wybór tzw. podwójnej narodowości (np. śląskiej i polskiej).

ASPEKTY TEORETYCZNE

Pojęcie mniejszości zarówno narodowej lub etnicznej, jak i innego typu (np. seksualnej) wskazuje przede wszystkim na podstawowy jego aspekt w rozumieniu potocznym – jest to grupa, ze względu na jakieś cechy odróżniająca się od większości, będąca jednocześnie grupą liczebnie mniejszą. Niekoniecznie (jednak najczęściej) powoduje to, że grupa taka staje się jednocześnie grupą niedominującą, to znaczy grupą, której cechy w danym kontekście społeczno-kulturowym są uważane za wyróżniki grupowe, cechy odróżniające. Ponieważ grupa dominująca (większościowa) jest w stanie narzucić innym swoje wzory zachowań, praktyki kulturowe i system normatywny oraz wiarygodnie przedstawić je jako konstytuujące całe społeczeństwo, grupa mniejszościowa i jej kultura może być traktowana jako gorsza i podlegać dyskryminacji [Mucha 1999: 20–21]. Z tego powodu pojęcia „większość” i „mniejszość” kulturowa nie odnoszą się do liczby członków grup (choć często rozumienie potoczne i socjologiczne będą ze sobą zgodne), lecz do charakteru kultury: dominującej i zdominowanej, uważanej za reprezentatywną i za odbiegającą od tej normy. Przechodząc do próby definicji pojęcia mniejszości narodowej lub etnicznej, należy wskazać przede wszystkim na brak powszechnie akceptowanej definicji. Niemniej jednak pewien zbiór cech tego typu mniejszości pojawia się w literaturze:

- pozostawanie w mniejszości i niezajmowanie pozycji dominującej,
- posiadanie specyficznych cech: języka, kultury, zwyczajów i tradycji, wyznania,
- dążenie do kultywowania i zachowania swych odrębnych cech kulturowych,
- samokategoryzacja oraz poczucie wspólnej przynależności przez wspólnotę,
- w aspekcie prawnym często także pojawia się wymóg posiadania obywatelstwa kraju zamieszkania oraz długie przebywanie mniejszości jako grupy na jego terytorium [Janusz 2008].

Próba stworzenia uniwersalnej definicji pojęcia mniejszości w świetle prawa także nie należy do prostych. W prawie międzynarodowym publicznym nie istnieje bowiem powszechnie obowiązująca definicja legalna pojęcia mniejszości narodowej lub etnicznej. Doktryna wypracowała jednak kilka propozycji definicji tego pojęcia. Najtrafniejszą wydaje się definicja Francesco Capotortiego, który w Raporcie Specjalnym Podkomisji ONZ z 1977 roku określił mniejszość jako „grupę znacznie mniejszą niż reszta ludności danego państwa, o nie dominującej pozycji, której członkowie, będąc obywatelami państwa posiadają etniczne, religijne lub językowe cechy różniące ich od reszty ludności i wskazujące, nawet jedynie domyślnie, na poczucie solidarności ukierunkowane na zachowanie ich kultury, tradycji, religii lub języka” [Mikołajczyk 1996: 22–23]. Każde państwo suwerennie definiuje na swój

użytek to, jaką grupę uznaje za mniejszość, a na tym tle mogą powstawać sprzeczności w społeczności międzynarodowej. W aktach prawa krajowego definicje pojęcia mniejszości się pojawiają, nie jest to jednak regułą. W Polsce definicja legalna zarówno mniejszości narodowej, jak i mniejszości etnicznej, wraz z zamkniętym katalogiem uznanych grup mniejszościowych została zawarta w Ustawie o mniejszościach narodowych i etnicznych i języku regionalnym z 6 stycznia 2005 roku.

Kolejnym aspektem związanym z ochroną grupy mniejszościowej oraz jednostek do nich należących jest pojęcie pochodzenia rasowego, etnicznego lub narodowego. Zwłaszcza w kontekście zakazu dyskryminacji jedną z przesłanek jego stosowania jest pochodzenie rasowe, etniczne lub narodowe. Wskazuje ono na zakres podmiotowy stosowania przepisów zakazujących dyskryminacji, tzw. klauzul antydyskryminacyjnych. Jednak same te pojęcia nie posiadają legalnej definicji, a obszar ich stosowania przez różne instytucje oraz państwa pozostaje niejednorodny. Wydaje się, że pojęcie pochodzenia etnicznego jest najszerszym, obejmując wywodzenie się (w sensie kulturowym lub rodzinnym) z grupy rasowej, etnicznej lub narodowej, choć zakres tych pojęć pozostaje niejasny [Farkas 2017: 60].

Dyskryminacja jest przejawem pejoratywnego odbioru innych osób poddanych ocenie ze względu na pewne cechy i uprzedzenie. Definicja legalna dyskryminacji została ujęta w art. 1 ust. 1 Międzynarodowej Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej z 7 marca 1966 roku. Zgodnie ze wskazanym przepisem za dyskryminację rasową uznaje się „wszelkie zróżnicowanie, wykluczenie, ograniczenie lub uprzywilejowanie z powodu rasy, koloru skóry, urodzenia, pochodzenia narodowego lub etnicznego, które ma na celu lub pociąga za sobą przekreślenie bądź uszczuplenie uznania, wykonywania lub korzystania, na zasadzie równości z praw człowieka i podstawowych wolności w dziedzinie politycznej, gospodarczej, społecznej i kulturalnej lub w jakiegokolwiek innej dziedzinie życia społecznego”. Tak sformułowana definicja terminu dyskryminacja uwzględnia również ochronę osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych, zarazem nakładając na państwa-strony Konwencji określone obowiązki [Sozański 2002: 72].

Zakaz dyskryminacji został uwzględniony także w wielu innych dokumentach prawa międzynarodowego publicznego, w ramach tzw. klauzul antydyskryminacyjnych, tj. w art. 7 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka (który przewiduje ochronę prawną oraz pozaprawną zarówno przed dyskryminacją samą w sobie, jak i przed narażeniem na dyskryminację). Poza Powszechną Deklaracją Praw Człowieka klauzulę antydyskryminacyjną zawierają także Międzynarodowy Pakt Praw Politycznych i Obywatelskich (art. 2 i 26), Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych Społecznych i Kulturalnych (art. 2), Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (art. 14) wraz z 12 Protokołem Dodatkowym. Ponadto zakaz dyskryminacji wprowadza Konwencja nr 11 Międzynarodowej Organizacji Pracy z 1921 roku, Deklaracja Podstawowych Praw i Wolności z 12 kwietnia 1948 roku czy też Europejska karta języków regionalnych lub mniejszościowych z 5 listopada 1992 roku oraz dokumenty Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy

w Europie, takie jak Akt Końcowy z 1975 roku, a także dokumenty z konferencji przeglądowych w Madrycie i Wiedniu.

Zakaz dyskryminacji jest obecnie na tyle powszechny, a społeczeństwa są go na tyle świadome, że nie wywołuje on zagorzałych dyskusji i stał się powszechnie akceptowany. Odwołanie do konwencji oraz przepisów antydyskryminacyjnych znajduje się także w Rekomendacji Komitetu Ministrów Rady Europy nr R (97) 20 z 1997 roku, której zalecenia dotyczą bezpośrednio mowy nienawiści. Wydawać by się mogło, że problem związany z przestępstwami motywowanymi nienawiścią w ostatnim czasie jest omawiany zdecydowanie częściej niż dotychczas, to kwestia ta została zauważona już ponad dwie dekady temu. Już w 1991 roku w Genewie, a następnie w 1993 roku w Maastricht na spotkaniu Rady Ministerialnej OBWE poruszono problem nienawiści, uprzedzeń i dyskryminacji [Myślińska, Radoniewicz 2013: 26].

Przestępstwa z nienawiści są zjawiskiem, którego podłożem jest uprzedzenie. Zgodzić się należy z Moniką Płatek, która klasyfikuje mowę nienawiści (*hate speech*) wraz z przestępstwami z nienawiści (*hate crime*) szerzej: jako przestępstwa motywowane nienawiścią. Za przestępstwo z nienawiści uznaje „każdy incydent stanowiący przestępstwo, który jest postrzegany przez osobę pokrzywdzoną lub przez inną osobę, jako zdarzenie motywowane uprzedzeniami lub nienawiścią” ze względu na takie cechy osoby poszkodowanej, jak: rasa, narodowość, pochodzenie etniczne, orientacja, wyznanie, stan fizyczny lub psychiczny [Płatek 2010: 81–84]. Podobną definicję przestępstw z nienawiści przyjęło biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (*Office of Democratic Institutions and Human Rights*) w raporcie rocznym dotyczącym roku 2007 [Myślińska, Radoniewicz 2013: 26–27].

INSTRUMENTY OCHRONY PRAWNEJ

Prawa mniejszości narodowych i etnicznych są dziś objęte ochroną ujętą w aktach prawnych z dziedziny praw człowieka – są one uregulowane w dokumentach zarówno na poziomie powszechnym, jak i regionalnym, a także bilateralnym. Z perspektywy prawa polskiego kwestia mniejszościowa jest ujęta ponadto w prawie wewnętrznym. Jednakże, zanim społeczność międzynarodowa na poziomie powszechnym (jak również regionalnym) dojrzała do uregulowania praw mniejszościowych w dokumentach prawa międzynarodowego, przez lata ochrona mniejszości opierała się na ogólnych zasadach praw człowieka (zasada równości czy też zasada niedyskryminacji) bądź pojedynczych przepisach dotyczących mniejszości, uwzględnionych w dokumentach praw człowieka, jak np. art. 14 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 roku czy art. 27 Międzynarodowego Paktu Praw Politycznych i Obywatelskich z 1966 roku. Nie dziwi więc fakt, iż w dokumentach dotyczących praw człowieka można odnaleźć przepisy odnoszące się wprost do spraw mniejszościowych, m.in. za pomocą przepisów antydyskryminacyjnych.

Ochrona grup mniejszościowych bowiem, w rozumieniu prawa międzynarodowego publicznego, w dużym uproszczeniu polega na przyznaniu tym grupom pewnego katalogu przysługujących im praw (aspekt pozytywny) oraz ochronie grup mniejszościowych przez zakazanie pewnych zachowań, jak na przykład szeroko rozumiany zakaz dyskryminacji (aspekt negatywny). To właśnie społeczności mniejszościowe, jako grupy pozostające w stosunku do reszty społeczeństwa w niewielkiej liczebności, a także pielęgnujące tradycję, kulturę, zwyczaje lub język, przez większość nierozumiane i pozostające dla niej obce są szczególnie narażone na stosowanie wobec nich wszelkich form dyskryminacji. Dlatego zakazy dyskryminacji uwzględnione w aktach prawa międzynarodowego publicznego odnoszą się zwłaszcza do pochodzenia etnicznego, przynależności religijnej, używanego języka czy też narodowości.

Zgodnie z danymi Załącznika I do III Raportu dla Sekretarza Generalnego Rady Europy z realizacji przez Rzeczpospolitą Polską postanowień Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowej, polskie prawo reguluje następujące prawa dotyczące mniejszości narodowych i etnicznych: prawo do zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury, prawo do zrzeszania się, tworzenia własnych instytucji kulturalnych, edukacyjnych oraz instytucji mających na celu ochronę tożsamości religijnej. Ponadto mniejszości mają prawo do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości narodowej oraz swobodnego posługiwania się językiem mniejszości, a także pisowni imion i nazwisk zgodnie z ich brzmieniem w języku mniejszości. Mniejszościom przysługuje również prawo dostępu do publicznych środków masowego przekazu, praktyk religijnych, swobodnego kontaktu z rodakami, a komitety wyborcze organizacji mniejszości narodowej mają przywileje wyborcze. Państwo polskie gwarantuje dalej zakaz dyskryminacji oraz istnienia organizacji, których program lub działalność zakłada bądź dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową [*Załącznik nr I do III Raportu dla Sekretarza...* 2012].

W polskim porządku prawnym osoby należące do mniejszości mają zagwarantowaną ochronę w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku. Status prawny mniejszości narodowych jest uregulowany między innymi w art. 87–91 i art. 241 Konstytucji, które zapewniają ochronę wynikającą z ratyfikowanych umów międzynarodowych traktujących o prawach mniejszości. Polska jest między innymi stroną Europejskiej konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych z 1995 roku (KROMN) oraz Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych z 1992 roku, a także wielu traktatów dwustronnych.

Poprzednio obowiązujące przepisy wyrażały jedynie ogólną klauzulę zakazującą dyskryminacji, natomiast Konstytucja z 1997 roku (nie rezygnując z ogólnego zakazu dyskryminacji – ujętego obecnie w art. 32) wprowadziła w art. 27 i art. 35 przepisy odnoszące się wprost do mniejszości. Ponadto prawa mniejszościowe zostały także pośrednio uregulowane w katalogu praw i wolności obywatelskich i osobistych [Janusz 2011: 622]. Artykuł 32 par. 2 wskazuje, że nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny.

Dalej art. 35 zapewnia prawo osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych do zachowania, promowania i rozwijania własnej kultury i tożsamości. W nim Polska zobowiązuje się zapewnić obywatelom należącym do mniejszości sposobność zachowania i rozwoju języka, a także utrzymania ich tożsamości etnicznej. Bardzo duże znaczenie ma brzmienie tego przepisu w ustępie 1, gdzie podkreślono działanie państwa na rzecz obywateli należących do mniejszości. Tym samym Polska zobowiązuje się wspierać ich przez stwarzanie odpowiednich warunków do nauki własnego języka, a także pomoc państwa dla działalności kulturalnej, które mają na celu zachowanie i wzmocnienie ich tożsamości. W ustępie 2 tegoż przepisu wskazano możliwe do realizacji prawa. Ustęp 2 w przeciwieństwie do pierwszego, którego desygнатem są osoby fizyczne, odnosi się do zbiorowości etnicznych, nie stwarzając jednocześnie praw grupowych [Janusz 2011: 623].

Rozwinięcie powyższej normy prawnej znajduje się w Ustawie z 6 stycznia 2005 o mniejszościach narodowych i etnicznych i języku regionalnym. W ustawie w art. 2 pojawia się definicja mniejszości narodowej i mniejszości etnicznej oraz wyliczenie mniejszości uznanych ustawowo przez państwo polskie. Ustawa dalej zapewnia prawo wyboru przynależności do mniejszości razem z zakazem wymuszania udowodnienia przynależności do danej mniejszości (art. 4), zakazuje także asymilacji oraz celowych zmian demograficznych na obszarach zamieszkałych przez mniejszości (art. 5), dalej zawiera zakaz dyskryminacji oraz obowiązek zapewnienia równości dla osób należnych do mniejszości (art. 6). W dalszych artykułach przewidziano pozytywne kroki mające na celu zachowanie, ochronę oraz rozwój kultur i tożsamości grup mniejszościowych oraz ich pełną partycypację w życiu publicznym. Ślężacy jednak nie są uznani za mniejszość etniczną i nie podlegają rygorom owej ustawy. Prowadzi to do następnego problemu, czy Ślężacy mogą podlegać artykułowi 35 Konstytucji RP, stosowanemu bezpośrednio, zgodnie z artykułem 8 Konstytucji RP? A to prowadzi do kolejnego pytania: czy w artykule 35 wymagane jest uznanie mniejszości w ustawie bądź innym akcie prawnym, czy wystarczające jest dążenie grupy etnicznej do takiego uznania (obywatelska inicjatywa ustawodawcza, która wpłynęła do Sejmu 27 sierpnia 2014 [Projekt ustawy 2699])?

O prawach mniejszości traktuje ponadto pośrednio wiele innych ustaw: Ustawa o systemie oświaty, Prawo o stowarzyszeniach, Ustawa o radiofonii i telewizji, Ustawa o języku polskim, Prawo o aktach stanu cywilnego, Ustawa o zmianie imienia i nazwiska, Ustawa o ochronie danych osobowych, Prawo prasowe, Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Ustawa o samorządzie terytorialnym.

Ochrona prawna mniejszości, zwłaszcza w kontekście przestępstw z nienawiści, została uregulowana w Kodeksie karnym [kk], a mianowicie w art. 256 kk, w części dotyczącej kryminalizacji nawoływania do nienawiści [Płatek 2010: 66] oraz w art. 257 kk. Art. 256 kk penalizuje treści nawołujące do nienawiści ze względu na różnice związane między innymi z cechami narodowościowymi, etnicznymi czy też rasowymi lub wyznaniowymi. Przestępstwo to może zostać popełnione wyłącznie

z winy umyślnej, z zamiarem bezpośrednim [Grześkowiak, Wiak 2008: art. 256]. Nawoływanie do nienawiści stanowi czyn zabroniony zagrożony grzywną, karą ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Z kolei czyn zabroniony stypizowany w art. 257 kk może polegać na publicznym znieważaniu grupy ludności albo konkretnej osoby (*hate speech*) lub naruszeniu nietykalności cielesnej osoby (*hate crime*). Jest to przestępstwo kierunkowe, popełnione ze względu na przynależność narodową, etniczną, rasową lub wyznaniową względnie bezwyznaniowość ofiary [Grześkowiak, Wiak 2008: art. 257]. Czyn ten jest zagrożony karą pozbawienia wolności do lat 3.

Prawo Unii Europejskiej w tym zakresie obejmuje Kartę Praw Podstawowych Unii Europejskiej z 12 grudnia 2007 roku. W art. 21 przewidziano zakaz dyskryminacji, m.in. ze względu na pochodzenie etniczne oraz przynależność do mniejszości. Dalej art. 22 wskazuje, że Unia szanuje różnorodność kulturową, językową i religijną. Ochrona mniejszości (w tym kwestia uznania) została *de facto* pozostawiona państwom członkowskim. W sprawie Ślązaków wypowiedziała się jednak E.U. Network of Independent Experts on Fundamental Rights w swoim raporcie dotyczącym ochrony mniejszości w państwach członkowskich: „inne Państwa Członkowskie, choć uznają istnienie mniejszości na swoim terytorium, ograniczają to pojęcie tylko do określonych grup [...] a inne zostają wyłączone z zakresu jego stosowania, choć powinny być nim objęte (np. śląska mniejszość w Polsce)” [*The Protection of Minorities in European Union* 2005: 10–11]. W ramach działalności Rady Europy wiele praw zagwarantowano w Konwencji ramowej o ochronie mniejszości Rady Europy z 1 lutego 1995 roku, jednak stosowanie tej Konwencji zostało opatrzone przez państwo polskie Deklaracją interpretacyjną, wskazującą, że stosuje się ona do mniejszości zamieszkałych na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, których członkowie są obywatelami polskimi. Od tego czasu konsekwentnie, zarówno strona polska, jak i Rada Europy zawęża jej zakres stosowania do mniejszości uznanych w Polsce. Jednak w Trzeciej opinii dotyczącej Polski Komitet Doradczy do spraw KROMN w punkcie 206 wskazał, że „rozbieżne opinie pozostają na temat możliwych do zastosowania opcji w zakresie ochrony śląskiej tożsamości i języka”.

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 16 grudnia 1966 roku [MPPOP] w artykule 2 przewiduje zakaz dyskryminacji. Ten sam Pakt w art. 27 wskazuje, iż „w Państwach, w których istnieją mniejszości etniczne, religijne lub językowe, osoby należące do tych mniejszości nie mogą być pozbawione prawa do własnego życia kulturalnego, wyznawania i praktykowania własnej religii oraz posługiwania się własnym językiem wraz z innymi członkami danej grupy”. Norma ta rozbudowana została w Deklaracji praw osób należących do mniejszości narodowych lub etnicznych, religijnych i językowych z 18 grudnia 1992 roku. Deklaracja przewiduje obowiązek zachowania tożsamości grup mniejszościowych (art. 1), prawo do zachowania i kulturowania własnej kultury (art. 2), prawo do pełnej partycypacji w życiu publicznym (art. 2), prawo do wykonywania praw indywidualnie i jako grupa (art. 3), prawo do edukacji w zakresie kultury oraz rozwoju kultury mniejszościowej (art. 4) oraz zakłada, że po-

lityka państwa w tym zakresie powinna szanować interesy osób należących do mniejszości (art. 5). Komentarz Grupy Roboczej ds. Mniejszości do artykułu 27 MPPOP wskazuje, że odpowiednie rządy w heterogenicznym społeczeństwie wymaga stworzenia systemu zapewniającego realizację praw i wolności przez osoby należące do mniejszości oraz zachowanie i rozwijanie ich tożsamości [*Commentary of the Working Group...* 2005: par. 13]. Ochrona tożsamości oznacza nie tylko fakt, że państwo nie może podejmować działań, których konsekwencją będzie asymilacja mniejszości od kultury dominującej, ale także jego ochronę przed działaniami innych aktorów życia społecznego, które mają takie konsekwencje [*Commentary of the Working Group...* 2005: par. 28]. Komentarz wskazuje także (za art. 3 Deklaracji praw osób należących do mniejszości), że osoby należące do mniejszości nie mogą być poddane dyskryminacji ze względu na manifestowanie swej zbiorowej (mniejszościowej) tożsamości, i podkreśla dalej, że państwo nie może narzucić tożsamości etnicznej żadnemu człowiekowi [*Commentary of the Working Group...* 2005: par. 53–54].

Także Międzynarodowa konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej z 7 marca 1966 roku w artykule 1 wskazuje, że „wyrażenie »dyskryminacja rasowa« oznacza wszelkie zróżnicowanie, wykluczenie, ograniczenie lub uprzywilejowanie z powodu [...] pochodzenia narodowego lub etnicznego, które ma na celu lub pociąga za sobą przekreślenie bądź uszczuplenie uznania, wykonywania lub korzystania, na zasadzie równości z praw człowieka i podstawowych wolności w dziedzinie politycznej, gospodarczej, społecznej i kulturalnej lub w jakiejkolwiek innej dziedzinie życia publicznego”. Komitet do spraw Wyeliminowania Dyskryminacji Rasowej w swej Generalnej rekomendacji nr 8 z 22 sierpnia 1990 dotyczącej interpretacji i stosowania artykułu 1 paragrafu 1 i 4 Konwencji wskazuje, że przynależność osoby do grupy etnicznej jest oparta na autoidentyfikacji.

Podsumowując, choć w przypadku nieuznanych mniejszości trudno jest dochodzić praw pozytywnych wynikających z tego statusu, prawa negatywne: zakaz eliminacji, asymilacji i dyskryminacji osób należących do takich mniejszości, mają status praw człowieka. Ponadto prawo do posiadania własnej, opartej na autoidentyfikacji, tożsamości narodowej czy etnicznej oraz jej głoszenia także podlega ochronie prawnej. Inaczej wygląda problem mniejszości uznanych, które oprócz ochrony negatywnej podlegają także obowiązkowi podejmowania przez państwo działań pozytywnych, w tym – w przypadku Polski – wynikających przede wszystkim z prawa międzynarodowego (w tym KROMN) oraz prawa wewnętrznego (Konstytucja i Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych i języku regionalnym).

ZAKOŃCZENIE

Określenie „ukryta opcja niemiecka” w niniejszym artykule zyskało dwa znaczenia: z jednej strony wskazuje ono na negatywne postrzeganie w przestrzeni publicznej manifestowania odmiennej tożsamości narodowej i przynależności do uznanej

mniejszości narodowej (niemieckiej), z drugiej wskazuje na dążenie do odebrania prawa do autoidentyfikacji z prawnie nieuznaną grupą etniczną oraz manifestowania wyboru innej tożsamości (śląskiej). W obu przypadkach działania te należy zakwalifikować jako dyskryminację ze względu na pochodzenie etniczne (narodowe), choć wynika ona z odmiennych przyczyn i jest skierowana do dwóch różnych grup.

Instrumenty ochrony prawnej w odniesieniu do grup o różnym statusie prawnym są zróżnicowane. Prawo międzynarodowe (jeżeli nie zostały zgłoszone Deklaracje interpretacyjne lub zastrzeżenia w innej formie) oraz Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej są stosowane do wszystkich obywateli niezależnie od statusu grupy mniejszościowej, do której należą. Dotyczy to przede wszystkim zakazu eliminacji, asymilacji oraz dyskryminacji oraz prawa do partycypacji. Uprawnienia pozytywne wynikające z ratyfikowanych konwencji międzynarodowych – których stosowanie zostało ograniczone do uznanych mniejszości – oraz polskich ustaw szczegółowych odnoszą się jedynie do uznanych ustawowo grup mniejszościowych. Jakie konsekwencje dla omawianej sytuacji ma to rozróżnienie? W związku z tym, że mniejszość narodowa cieszy się uznaniem, ma ona praktyczne możliwości egzekwowania swoich praw. Istnieje wiele organizacji mniejszościowych, a także przedstawiciele mniejszości, którzy dbają o ochronę praw oraz rozwój mniejszości. Nie bez znaczenia dla mniejszości niemieckiej w Polsce pozostaje również bardzo duże wsparcie Niemiec, a także europejskiego zrzeszenia mniejszości FUEN czy też międzynarodowej grupy roboczej mniejszości niemieckiej. W konsekwencji mniejszość niemiecka jest stabilną grupą mniejszościową, która ma oparcie zarówno w dobrej organizacji wewnętrznej, jak i na zewnątrz. Nie zmienia to jednak faktu, iż przestępstwa z nienawiści, *hate speech* i analizowane przypadki dyskryminacji uderzają w członków grupy z taką samą siłą jak w Ślązaków.

Cytowany powyżej Komentarz Grupy Roboczej ds. Mniejszości do art. 27 MPPOP wskazuje, że zakaz asymilacji dotyczy nie tylko państwa i jego organów, ale także innych aktorów życia publicznego, a państwo powinno chronić swych obywateli przed tego typu działaniami. Ponadto nawoływanie do ograniczania prawa do deklarowania lub manifestowania odmiennej tożsamości etnicznej lub narodowej powinno być interpretowane jako nawoływanie do dyskryminacji ze względu na pochodzenie etniczne lub narodowe. Zaprezentowana wyżej analiza wskazuje jednak, że nie istnieją instrumenty prawne pozwalające na wpływanie na tego typu zachowania (konstatacja ta dotyczy zarówno działań skierowanych przeciwko mniejszościom uznanym, jak i tym nieuznanym). Zacytowane wyżej przepisy karne dotyczą znacznie bardziej radykalnych sytuacji i nie mogą mieć zastosowania w przypadkach „miękkiej dyskryminacji” zaprezentowanej na wybranych w niniejszym artykule przykładach. Jednocześnie nawet w przypadkach o większej wadze polskie sądy nader rzadko stosowały przepisy art. 256 i art. 257 kk.

Należy jednak pamiętać, że przeciwdziałanie dyskryminacji i jej przejawom to nie tylko prawo karne. Przede wszystkim odpowiednie kształtowanie polityki publicznej w zakresie tolerancji oraz wielokulturowości jest kluczem do bezkonflik-

towego i nieopartego na dominacji koegzystowania osób o różnych tożsamościach. Za tego typu działania i politykę publiczną odpowiedzialność, na mocy podjętych zobowiązań, ponosi państwo. Podsumowując, zarówno mniejszość niemiecka, jak i śląska grupa etniczna w przestrzeni publicznej podlegają różnorodnym przejawom dyskryminacji, związanej przede wszystkim z ograniczaniem prawa do kultywowania i manifestowania swej tożsamości. Mimo to istniejące instrumenty prawne nie wystarczają, by zmienić ten stan rzeczy, co więcej – aktualne ich stosowanie jedynie go pogłębia.

BIBLIOGRAFIA

- Akt Końcowy KBWE Helsinki z 1 sierpnia 1975 roku, Książka i Wiedza, Warszawa.
- Berdychowska, B. 1998. *Mniejszości narodowe w Polsce. Praktyka po 1989 roku*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa.
- Commentary of the Working Group on Minorities to The UN Declaration on the Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, E/CN.4/Sub.2/2005/2, ONZ 2005.
- Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to Member States on "Hate speech" adopted on 30 October 1997.
- Czapliński, M. 2002. *Dzieje Śląska od 1806–1945 roku*, [w:] *Historia Śląska*, M. Czapliński (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 250–414.
- Deklaracja Podstawowych Praw i Wolności z 12 kwietnia 1989 roku.
- Deklaracji praw osób należących do mniejszości narodowych lub etnicznych, religijnych i językowych z 18 grudnia 1992 roku, rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ A/RES/47/135.
- Dekret z dnia 13 września 1946 roku o wyłączeniu ze społeczeństwa polskiego osób narodowości niemieckiej, Dz.U. 1946 nr 55 poz. 310.
- Dziurok, A., Linek, B. 2011. *W Polsce Ludowej (1945–1989)*, [w:] *Historia Górnego Śląska*, J. Bahlcke, D. Gwarecki, R. Kaczmarek (red.), Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, Gliwice–Opole, s. 267–285.
- Europejska Karta Języków Regionalnych lub Mniejszościowych z 5 listopada 1992 roku, Dz.U. 2009 nr 137 poz. 1121.
- Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950, Dz.U. 1993 nr 61 poz. 284.
- Farkas, L. 2017. *The meaning of racial or ethnic origin in EU law: between stereotypes and identities, European network of legal experts in gender equality and non-discrimination*, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Generalna rekomendacja nr 8 Komitetu do spraw Wyeliminowania Dyskryminacji Rasowej z 22 sierpnia 1990, przyjęta w rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ A/45/18.
- Gerlich, M.G. 1994. „Śląska krzywdą” – przejaw zbiorowego poczucia poniżenia wśród górnośląskiej rodzimej ludności (okres międzywojnia), „Etnografia Polska”, t. 38, z. 1–2, s. 5–24.
- Goworko-Składanek, B. 2017. *Stosunek Polaków do mniejszości narodowych i etnicznych na podstawie ogólnopolskich sondaży przeprowadzonych przez CBOS w latach 1991–2015*, [w:] *Dialog kultur czy zarzewie konfliktów? Problematyka mniejszości narodowych i etnicznych w Europie*, T. Gajownik, P. Pietnoczka, K. Sidorkiewicz (red.), Wydawnictwo UWM, Olsztyn, s. 235–249.
- Grześkowiak, A., Wiak, K. (red.), 2008. *Kodeks karny. Komentarz*, Wyd. 5, C.H. Beck, Warszawa.
- Janusz, G. 2008. *Definiowanie mniejszości w dokumentach międzynarodowych i aktach prawa wewnętrznego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio K: Politologia”, vol. XV, nr 2, s. 95–124.
- Janusz, G. 2011. *Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.

- Kaczyński: *Zakamuflowaną opcją niemiecką jest śląskość* w wydaniu RAŚ, „Polska The Times” 6.04.2011, <http://www.polskatimes.pl/artukul/389276,kaczynski-zakamuflowana-opcja-niemiecka-jest-slaskosc-w-wydaniu-ras,id,t.html> (dostęp: 29.05.2018).
- Kara za groźby wobec przedstawicieli mniejszości niemieckiej, „LEX” 2.10.2017, <http://www.lex.pl/czytaj/-/artukul/kara-za-grozby-wobec-przedstawicieli-mniejszosci-niemieckiej> (dostęp: 29.05.2018).
- Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z 12 grudnia 2007 roku, Dz. Urz. UE 2016 C 202 02.
- Katarzyna TS, „Ukryta opcja niemiecka” *szczerzy kły: Ruch Autonomii Śląska oskarża Polskę o etnობójstwo Ślązaków*, „wPrawo.pl” 7.01.2018, <http://wpawo.pl/2018/01/07/ukryta-opcja-niemiecka-szczerzy-kly-ruch-autonomii-slaska-oskarza-polske-o-etnობójstwo-slazakow/> (dostęp: 29.05.2018).
- Kijonka, J. 2016. *Tożsamość współczesnych Górnoślązaków. Studium socjologiczne, Stowarzyszenie The-saurus Silesiae – Skarb Śląski*, Katowice.
- Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r., Dz.U. z 2017 r. poz. 2204.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku, Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483.
- Konwencja nr 11 Międzynarodowej Organizacji Pracy z 12 listopada 1921 roku, Dz.U.25.54.378.
- Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych z 1 lutego 1995 roku, Dz.U. 2002 nr 22 poz. 209.
- Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej z 7 marca 1966 roku, Dz.U. 69.25187.
- Kurcz, Z. 1995. *Mniejszość niemiecka w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Łodziński, S. 2005. *Równość i różnica. Mniejszości narodowe w porządku demokratycznym w Polsce po 1989 roku*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Madajczyk, P. (red.) 2008. *Mniejszości narodowe w Polsce. Państwo i społeczeństwo polskie a mniejszości narodowe w okresach przełomów politycznych (1944–1989)*, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych Społecznych i Kulturalnych z 16 grudnia 1966 roku, Dz.U. 1977 nr 38 poz. 169.
- Międzynarodowy Pakt Praw Politycznych i Obywatelskich z 16 grudnia 1966 roku, Dz.U. 1977 nr 38 poz. 167.
- Mikołajczyk, B. 1996. *Mniejszości w prawie międzynarodowym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Mucha, J. 1999. *Kultura dominująca jako kultura obca*, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- Myślińska, M., Radoniewicz, F. 2013. *Prawnokarna ochrona mniejszości narodowych i etnicznych w prawie karnym wybranych państw europejskich – przestępstwa na tle rasistowskim i ksenofobicznym (przestępstwa z nienawiści)*, [w:] *Mniejszości narodowe w państwach Unii Europejskiej: stan prawny i faktyczny*, E. Godlewska, M. Lesińska-Staszczuk (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 25–40.
- Nijakowski, L.M. 2004. *O procesach narodotwórczych na Śląsku*, [w:] *Nadciągają Ślązacy. Czy istnieje narodowość śląska?*, L.M. Nijakowski (red.), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Patryk Jaki kontra Paweł Kukiz na Facebooku. *Poszło o większe Opole*, „Gazeta Wyborcza” 30.12.2016, <http://opole.wyborcza.pl/opole/1,35086,21183488,patryk-jaki-kontra-pawel-kukiz-na-facebooku-poszlo-o-wieksze.html?disableRedirects=true> (dostęp: 29.05.2018).
- Płatek, M. 2010. *Mowa nienawiści – przesłanka depenalizacji*, [w:] *Mowa nienawiści a wolność słowa. Aspekty prawne społeczne*, R. Wieruszowski, M. Wyrzykowski, A. Bodnar, A. Gliszczyńska-Grabias (red.), Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Warszawa 2010.
- Pobici za mówienie po niemiecku: eskalacja ataków rasistowskich w polskich miastach*, „Newsweek Polska” 4.12.2017, <http://www.newsweek.pl/polska/spoleczenstwo/niemcy-pobici-w-lodzi-bilans-atakow-rasistowskich-w-polsce,artykuly,419988,1.html> (dostęp: 29.05.2018).
- Polak, B. 2004. *Być Ślązakiem*, „Biuletyn IPN”, nr 6–7, s. 4–33.
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 roku, rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III).
- Projekt ustawy 2699: <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=2699> (dostęp: 29.05.2018).

- Raport o stanie Rzeczypospolitej, Prawo i Sprawiedliwość (przyjęte uchwałą Rady Politycznej), Warszawa 2011.
- Raport z wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002, 2004. GUS, Warszawa.
- Recommendation CM/RecChL (2015) 6 of the Committee of Ministers on the application of the European Charter for Regional or Minority Languages by Poland (Adopted by the Committee of Ministers on 1 December 2015 at the 1242nd meeting of the Ministers' Deputies).
- Recommendation RecChL (2011) 4 of the Committee of Ministers on the application of the European Charter for Regional or Minority Languages by Poland (Adopted by the Committee of Ministers on 7 December 2011 at the 1129th meeting of the Ministers' Deputies).
- Report of the Committee of Experts on the Charter (2015). Rada Europy: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806dc5fc> (dostęp: 29.05.2018).
- Rosenbaum, S. 2012. *Za kolczastym drutem. System obozowy na Górnym Śląsku po 1945 roku*, [w:] *Tragedia Górnos Śląska jako barometr współczesnego dyskursu o Polakach i o Niemcach*, Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, Gliwice–Opole, s. 7–14.
- Sekuła, E.A. 2009. *Po co Ślązakom potrzebny jest naród? Niebezpieczne związki między autonomią i separatyzmem*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Sozański, J. 2002. *Ochrona mniejszości w systemie uniwersalnym, europejskim i wspólnotowym*, C.F. Müller Akademia Prawa Kodeks, Warszawa.
- Struktura narodowo-etniczna, językowa i wyznaniowa Polski. Narodowy Spis Powszechny 2011 (2015), GUS, Warszawa.
- Szmeja, M. 2017. *Śląsk – bez zmian (?) Ludzie, kultura i społeczność Śląska w perspektywie postkolonialnej*, Zakład wydawniczy NOMOS, Kraków.
- The Protection of Minorities in European Union. Thematic Comment no. 3 (2005). E.U. Network of Independent Experts on Fundamental Rights, http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/files/cfr_cdf_them_comments2005_en.pdf (dostęp: 29.05.2018).
- Third Opinion on Poland adopted on 28 November 2013 by Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168008c6a1> (dostęp: 29.05.2018).
- Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy, podpisany w Bonn dnia 17 czerwca 1991 roku, Dz.U. 1992 nr 14 poz. 56.
- Ustawa konstytucyjna z 15 lipca 1920 roku zawierający Statut Organiczny Województwa Śląskiego, Dz.U. 1920 nr 73 poz. 497.
- Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych i języku regionalnym z 6 stycznia 2005 roku, Dz.U. 2005 nr 17 poz. 141 z późn. zm.
- Wanatowicz, M.W. 2004. *Od indyferentnej ludności do śląskiej narodowości? Postawy narodowe ludności autochtonicznej Górnego Śląska w latach 1945–2003 w świadomości społecznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 132–156.
- Wystąpienie do Prezes Rady Ministrów Rzecznika Praw Obywatelskich Adama Bodnara z 15 grudnia 2016: <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Wyst%C4%85pienie%20do%20Prezes%20Rady%20Ministr%C3%B3w%20w%20sprawie%20zmiany%20granic%20gmin%20w%20wojew%C3%B3dztwie%20polskim.pdf> (dostęp: 29.05.2018).
- Załącznik nr I do III Raportu dla Sekretarza Generalnego Rady Europy z realizacji przez Rzeczpospolitą Polską postanowień Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych (2012), Warszawa.

“CONCEALED GERMAN OPTION” – GERMAN MINORITY AND SILESIAN ETHNIC GROUP IN
PUBLIC SPACE. CASE STUDY

Abstract: The aim of the article is a study into legal instruments for minority protection from discrimination in public space based on ethnic or national origin. As an example a case study of a phrase „concealed German option” and its consequences for German minority and Silesian ethnic group is used. The research question is as follows: how legal instruments for protection from discriminatory language in public space are shaped in relation to non-dominant groups with diverse legal status? The hypothesis assumes, that legal status of the group has a significant meaning for protection from discrimination of the group as a whole, but also for individuals who belong to the group from actions degrading human dignity. The structure of the article encompasses an introduction to the situation of German minority in Poland and Silesian ethnic group, legal documents analysis and analysis of the social and political circumstances of functioning of both groups in public space. The conclusion states, that both German minority and Silesian ethnic group are discriminated in public space, what is especially related to limitations of the right to cultivate and manifest one's own identity. Despite this situation, existing legal instruments are not enough to change it, furthermore – their today's application only deepens the problem.

Keywords: discrimination, hate speech, German minority, Silesians

BIOGRAMY

Anna Muś, magister, doktorantka w Instytucie Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Jej zainteresowania naukowe skupiają się wokół zagadnień związanych z regionalizmem (zwłaszcza na Śląsku), regionami oraz mniejszościami narodowymi i etnicznymi. Jeszcze jako studentka brała udział w konkursie 2016 Philip C. Jessup International Law Moot Court Competition. Swoje zainteresowania rozwijała także za granicą w ramach mobilności finansowanej przez program Erasmus +, współpracując z NISE (National Movements and Intermediary Structures in Europe w Antwerpii) oraz ECMI (European Centre for Minority Issues we Flensburgu). Jako stypendystka przebywała na Slezská univerzita v Opavě. Jest autorką (i współautorką) artykułów dotyczących regionalizmu w Europie, a w szczególności na Górnym Śląsku. Kontakt e-mail: anna.mus@onet.eu.

Krystyna Mazalik, magister, doktorantka na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katedrze Prawa Międzynarodowego Publicznego i Europejskiego. Prowadzi badania związane z prawami człowieka, a w szczególności prawami mniejszości. Kontakt e-mail: k.mazalik@gmial.com.